

OPIS
zbioru XIX- i XX-wiecznych rękopisów
będących własnością
Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej

Na potrzeby realizacji projektu pt.
„Cyfryzacja archiwalnych danych meteorologicznych
gromadzonych na ziemiach Małopolski od XIX do poł. XX wieku”
w ramach RPO WM 2014-2020 Działanie 2.1.2. Cyfrowe zasoby regionalne



na podstawie uzyskanej ekspertyzy konserwatorskiej, wykonanej przez dyplomowanego
konserwatora papieru i skóry

Przedmiotem niniejszej ekspertyzy oraz wyceny konserwatorskiej jest zbiór rękopisów XIX- i XX-wiecznych, będących zapisem danych meteorologicznych stacji na terenie Małopolski. Jest on zróżnicowany pod względem techniki wykonania jak i stanu zachowania. Część zbioru stanowią woluminy oprawne (34 sztuki), o różnych rodzajach opraw. Większość zbioru to skoroszyty (1083 szt.), zawierające luźne lub zszyte karty.

Korzystając z danych przekazanych przez pracowników IMGW Kraków, na potrzeby ekspertyzy konserwatorskiej obiekty podzielono na trzy grupy ze względu na stan zachowania kart. W każdej z poszczególnych grup opisano główne typy zniszczeń dla kart danej grupy wraz z proponowanym postępowaniem konserwatorskim. Przy każdej z grup zamieszczono przykładowe zdjęcia.

Identyfikacja zbioru

Opisywany zbiór rękopisów to kolekcja ok. 23 tys. kart, zawierająca 34 woluminy i 1083 skoroszyty, będąca zapisem danych meteorologicznych 19 stacji z terenu Małopolski, zbieranych, z pewnymi przerwami, w okresie od 1866 do 1965 roku. Żadna ze stacji nie posiada zachowanego ciągłego zapisu ze wspomnianego okresu. Najwcześniejsze zapisy dotyczą stacji Maków Podhalański (1866 r.), Krynica, Poronin i Wadowice (1867 r.), końcowe zapisy wszystkich stacji to rok 1965. W tabeli nr 3 zawarto szczegółowe dane dotyczące przedziałów czasowych każdej ze stacji.

W tabeli nr 1 zebrano dane dotyczące liczby kart każdej ze stacji, z podziałem na woluminy i skoroszyty. Tabela nr 2 zawiera podsumowania powyższych danych, z których wynika, że z całkowitej liczby 22 849 kart, 6 448 kart jest oprawionych w 34 tomach, pozostałe 16 401 kart znajduje się w skoroszytach, w znikomej części zszytych.

Tab. 1

Lp	Stacja	Woluminy		Skoroszyty		Suma kart stacji	Zakres lat stacji (z przerwami)
		l. wol.	l. kart	l. skor.	l. kart		
1	Krynica	9	1388	26	620	2008	1867-1965
2	Poronin	-	-	72	1269	1269	1867-1965
3	Wadowice	6	1272	16	380	1652	1867-1965
4	Wieliczka	3	698	74	1145	1843	1869-1965
5	Żywiec	7	1378	19	434	1812	1868 -1965
6	Zakopane	-	-	73	1513	1513	1875-1965
7	Szczawnica	-	-	68	1379	1379	1868-1965
8	Bochnia	6	1133	17	408	1541	1868-1965
9	Sielec	-	-	43	956	956	1922-1965
10	Tarnów	3	579	45	1061	1640	1868-1965
11	Maków Podhalański	-	-	38	698	698	1866-1965
12	Piwniczna	-	-	39	717	717	1911-1965
13	Hala Gąsienicowa	-	-	34	768	768	1926-1965
14	Krościenko	-	-	13	357	357	1933-1965
15	Kraków Rakowice	-	-	42	956	956	1919-1965
16	Wisła	-	-	24	490	490	1935-1965
17	Bielsko-Biała	-	-	69	1459	1459	1873-1965
18	Olkusz	-	-	38	860	860	1918-1965
19	Rabka	-	-	53	931	931	1872-1965

Tab. 2

Liczba woluminów	Liczba kart w woluminach	Liczba skoroszytów	Liczba kart w skoroszytach	Suma wszystkich kart
34	6 448	1 083	16 401	22 849

Tab. 3

Lp	Stacja	Lata
1	Krynica	1867-1868, 1877-1937, 1939-1942, 1945-1965
2	Poronin	1867-1883, 1886-1888, 1890-1893, 1911, 1913-1919, 1920-1939, 1945-1965
3	Wadowice	1867-1924, 1950-1965
4	Wieliczka	1869-1899, 1911, 1913-1922, 1924-1944, 1946-1965
5	Żywiec	1868, 1873-1912, 1919-1923, 1925-1939, 1947-1965
6	Zakopane	1875-1878, 1959-1903, 1906-1965
7	Szczawnica	1868-1870, 1882-1897, 1903-1914, 1917-1922, 1926-1927, 1935-1944, 1947-1965
8	Bochnia	1868-1895, 1898-1914, 1916-1917, 1923-1926, 1949-1965
9	Sielec	1922-1944, 1946-1965
10	Tarnów	1868-1869, 1876-1885, 1893-1965
11	Maków Podhalański	1866-1873, 1911-1921, 1937, 1948-1965
12	Piwniczna	1911, 1913-1922-1926-1939, 1945-1965
13	Hala Gąsienicowa	1926-1939, 1946-1965
14	Krościenko	1933, 1938-1939, 1946-1965
15	Kraków Rakowice	1919-1920, 1923-1944, 1948-1965
16	Wisła	1935-1939, 1947-1965
17	Bielsko-Biała	1873-1884, 1886-1900, 1911-1919-1921-1928, 1938-1944, 1948-1965
18	Olkusz	1918-1939, 1950-1965
19	Rabka	1872-1877, 1911, 1913-1925, 1933-1965

Technika wykonania

Omawiana kolekcja rękopisów, która powstawała w różnym czasie na przełomie XIX i XX wieku, w różnych miejscach, jest tym samym zróżnicowana pod względem techniki wykonania.

Jej mniejszą część (6 448 kart) stanowią woluminy oprawne w liczbie 34 sztuk, o różnych rodzajach opraw. Są to głównie oprawy w tzw. półpłótna (32 woluminy), w tym 23 woluminy oprawione w półpłótno introligatorskie impregnowane i papier kłajstrowy, 9 woluminów w półpłótno naturalne, oraz 2 woluminy oprawione w półskórki i papier marmurkowy.



Fot.1 Przykłady opraw w półpłótna naturalne



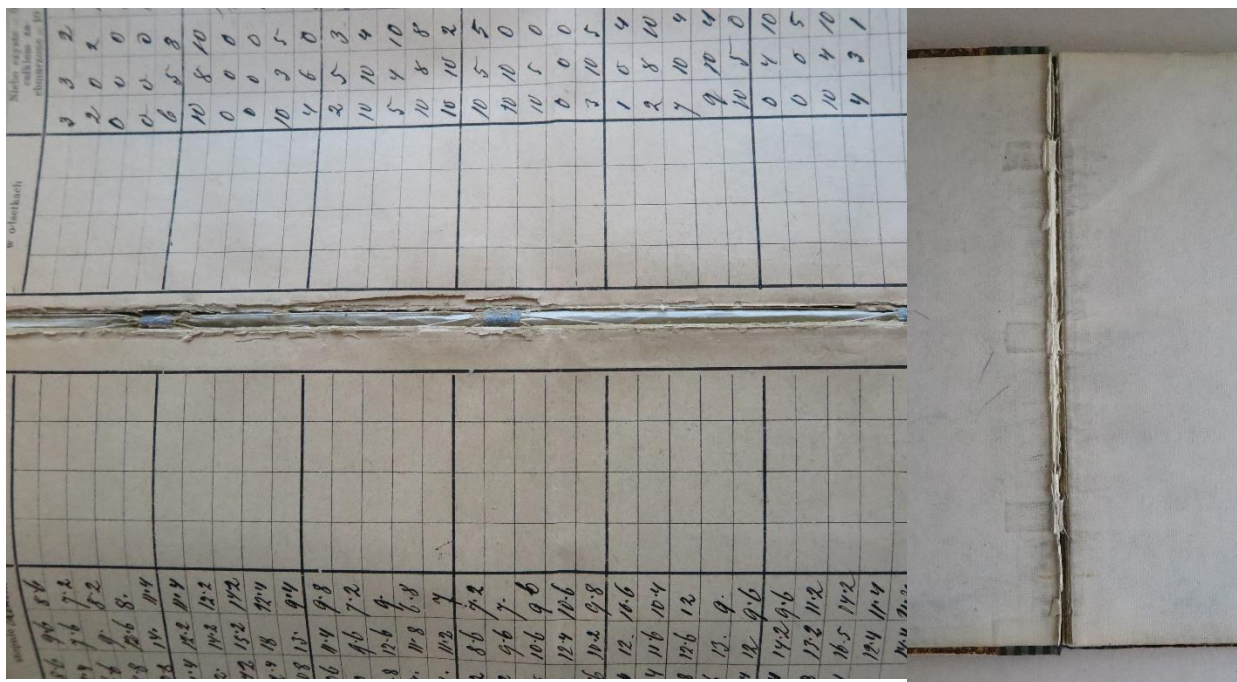
Fot.2 Dwie oprawy w półskórki i papier marmurkowy



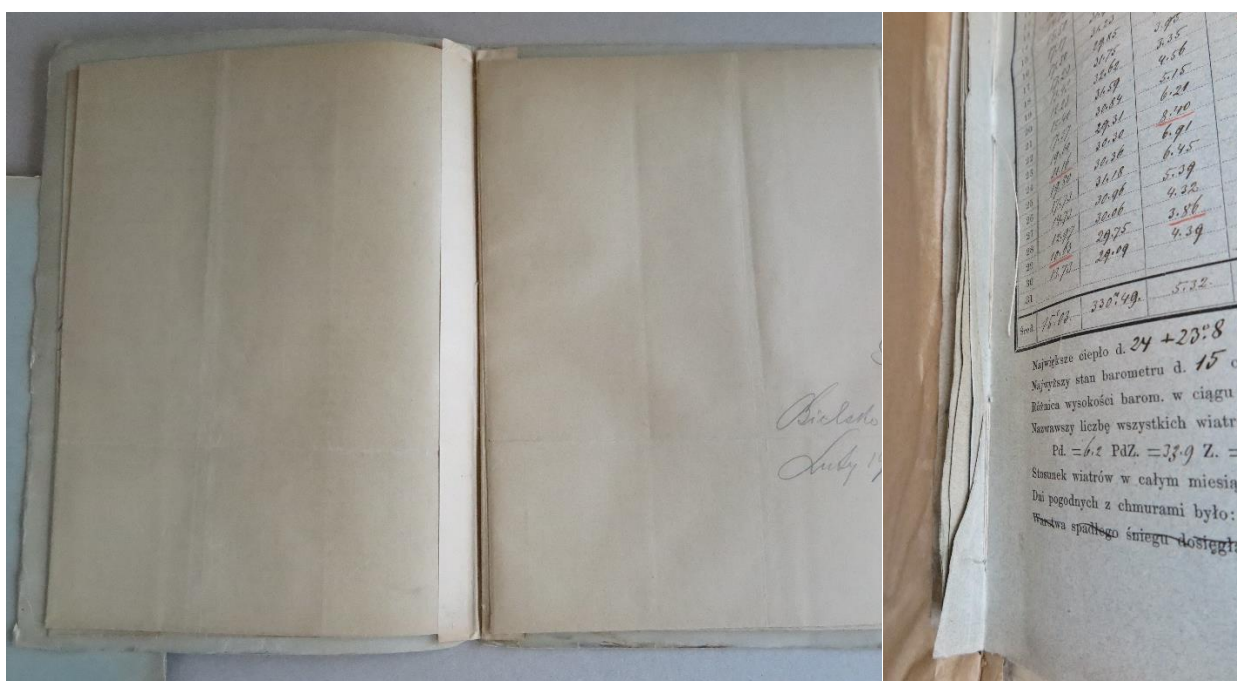
Fot.3 Oprawa w półpłótno impregnowane.

Większość zbioru to skoroszyty w liczbie 1083 sztuk, zawierające 16 401 luźnych kart, zszytych tylko w przypadku skoroszytów z Bielsko-Białej.

Zarówno w woluminach jak i skoroszytach, większość kart jest formatu A3 lub do niego zbliżona. Część kart to arkusze A2, złożone z 2 kart formatu A3, pozostała część to pojedyncze karty formatu A3, niekiedy wklejane na falcach podczas oprawiania kart w woluminy. Niekiedy arkusze A2 w woluminach zostały w nie oprawione przez podwieszenie brzegu arkusza na falcu i złożenia arkusza do wewnątrz. Składki w woluminach szyte są na taśmach, często przez środek arkusza A2, czasem przy pomocy naklejonych falców, lub szyte przez falc utworzony przez zagięcie arkusza.

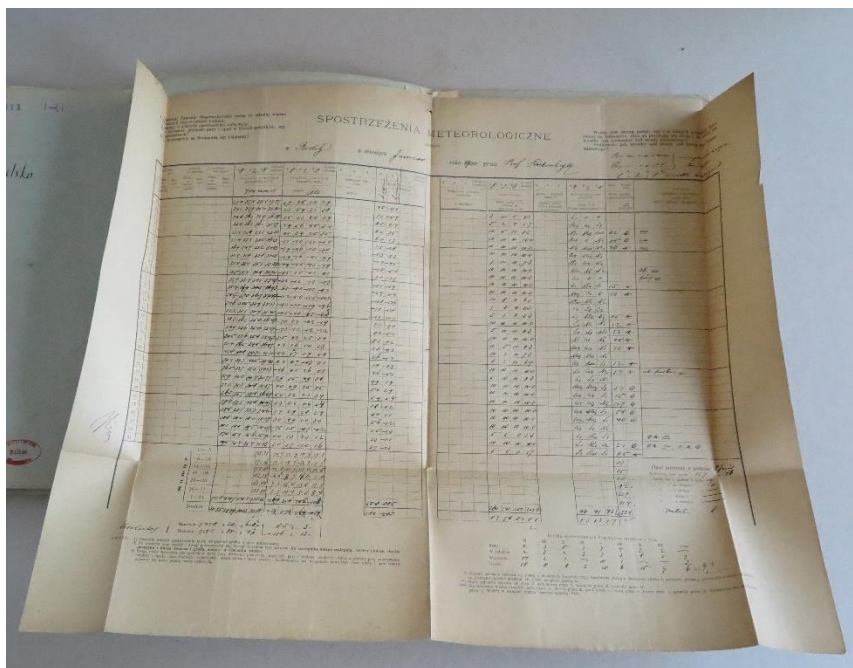


Fot.4 Przykłady szycia na taśmach przez środek arkuszy



Fot.5 Szycie na falcach klejonych i zaginanych

Niektóre karty formatu A3, zostały częściowo złożone do mniejszego formatu i wszyte w skoroszyt, jak w przypadku danych z Bielska-Białej. Większość kart jednak jest włożonych luźno w skoroszyty, wykonane z różnego rodzaju i koloru kartonów i tektur.



Fot.6 Wszywane karty w skoroszytach z Bielska-Białej



Fot.7 Skoroszuty z różnych lat z Piwnicznej, z luźnymi kartami



Fot.8 Luźne karty w skoroszytach z Piwnicznej

Wszystkie arkusze zbioru są wykonane z papieru maszynowego, pochodzącego z różnego okresu, różnej jakości, w zależności od czasu i miejsca powstania dokumentów. Większość z nich to drukowane arkusze formularzy wypełnianych odręcznie. Na przestrzeni 100 lat wpisu danych dokonano przy użyciu bardzo zróżnicowanych rodzajów atramentów, zarówno dawnych żelazowo-galusowych jak i bardziej współczesnych, powojennych atramentów, łącznie z atramentami kolorowymi (czerwone, zielone, niebieskie).

Duża część wpisów posiada różnego rodzaju korekty tekstu, zaklejane w różny sposób kawałkami papieru z nowym zapisem. Niekiedy podwieszane są od góry lub od boku, czasem naklejane całą powierzchnią, bądź w czterech punktach kartki. Korekty w czasie przeprowadzanych prac konserwatorskich mają pozostać w tym samym miejscu. Jeśli podczas prac zostaną odklejone, należy umieścić je ponownie na miejscu, na którym znajdowały się oryginalnie.

Założenia konserwatorskie

Podstawowym założeniem konserwatorskim podejmowanych prac jest przygotowanie zbioru rękopisów do digitalizacji, a zatem zabezpieczenie i konserwacja mechanicznie osłabionych kart, a także umożliwienie odczytu tekstu (zapisu), zasłoniętego dawnymi naprawami, jak również niwelacja deformacji kart, która zmniejsza czytelność dokumentów.

Z myślą o ułatwieniu procesu digitalizacji podjęty zostanie demontaż woluminów na poszczególne składki i karty. Po przeprowadzonej digitalizacji woluminy nie zostaną ponownie zszyte, ze względu na zbyt słabą wytrzymałość mechaniczną papieru. Zostaną przepakowane do bezkwasowych koszulek i pudeł, z zachowaniem zdemontowanych opraw w osobnych opakowaniach ochronnych. Zdemontowane oprawy nie zostaną poddane konserwacji.

Kolejnym etapem prac, po zdemontowaniu opraw, będzie naprawa kart w zakresie stosownym do stanu zachowania, przepakowanie ich w opakowania ochronne i kolejno digitalizacja zbioru, oraz jego odkwaszanie. Zniszczone, stare skoroszyty, nie zostaną zachowane.

Prace zostaną podjęte w trzech etapach, każdy po 4 miesiące, z przykładowym podziałem na konserwację 1/3 zbioru w każdym etapie, tak aby zachować płynność przekazywania kart po procesie konserwacji do digitalizacji, które to prace będą dzięki temu przez pewien czas prowadzone równolegle.

Prace naprawcze powinny zostać powierzone osobie specjalizującej się w naprawie papieru i skóry, która będzie posiadała doświadczenie w przeprowadzaniu podobnych zadań. Zbiór stanowi materiał archiwalny, głównie rękopiśmienny, dlatego wszystkie prace powinny mieć charakter odwracalny, z zastosowaniem sprawdzonych materiałów konserwatorskich, przeznaczonych do tego typu prac. Są to różnej gramatury bibułka japońska, kleje pochodzenia roślinnego lub kleje na bazie celulozy, rozpuszczalne w wodzie i alkoholach.

Stan zachowania i proponowany program prac konserwatorskich

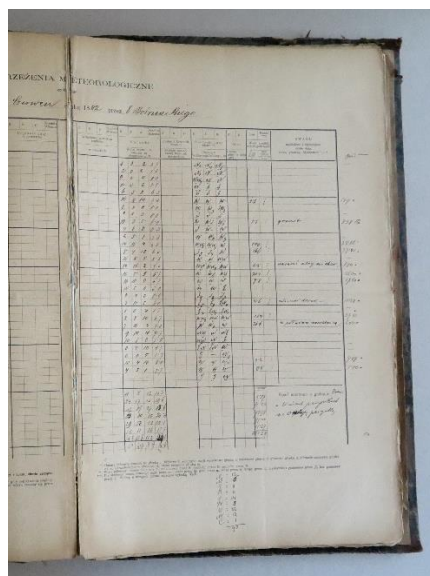
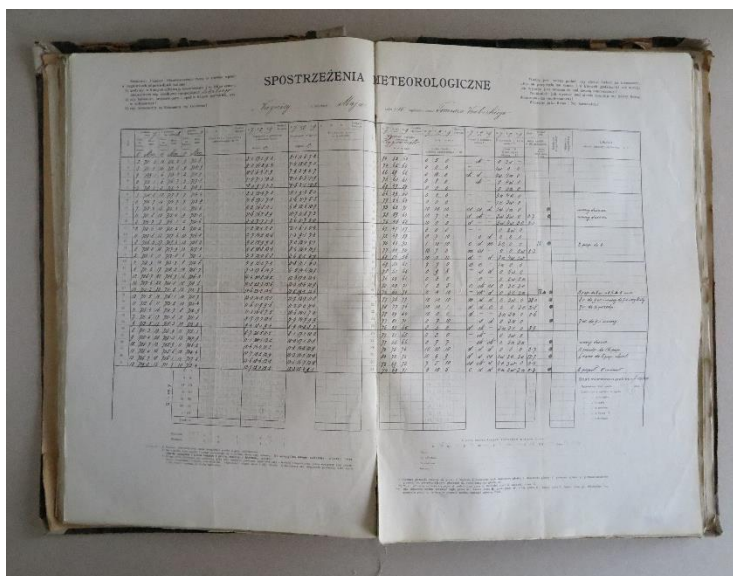
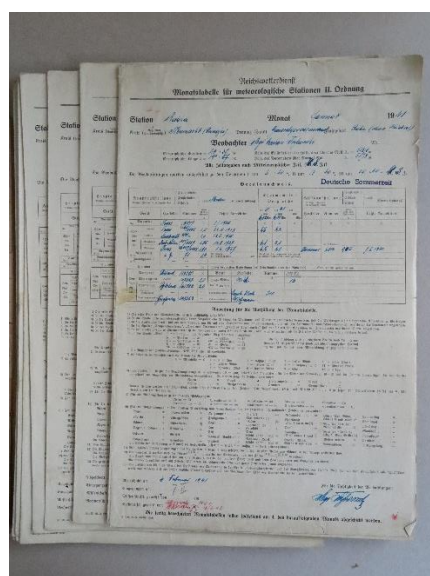
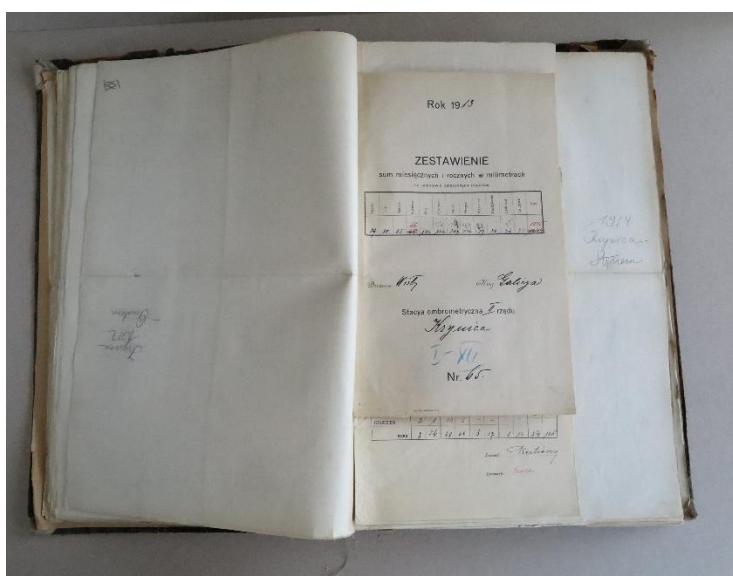
Karty rękopisów podzielono na trzy grupy ze względu na ich stan zachowania. Każda z grup posiada proponowany program prac. Uśredniając przyjęto, że w każdej z grup znajduje się 1/3 zawartości zbioru, czyli po 7 617 kart.

We wstępnym oglądzie zbioru nie stwierdzono zniszczeń mikrobiologicznych, w związku z tym nie ma potrzeby jego dezynfekcji. Całość utrzymana jest w ogólnej czystości dobrej. Natomiast wszystkie dokumenty wymagają odkwaszania, ponieważ zostały sporządzone na papierze maszynowym, w technologii, która powoduje zakwaszenie papieru.

Zalecaną metodą odkwaszania jest technologia Bookkeeper, która nie powoduje utraty ani zmian kolorystycznych zapisów rękopiśmiennych.

Grupa I

W grupie I znalazły się karty o najlepszym stanie zachowania, nieposiadające znacznych uszkodzeń mechanicznych ani dawnych napraw, które wymagałyby usunięcia. Zakres prac dla tej grupy to profilaktyczno-zachowawcza konserwacja polegająca na oczyszczeniu, demontażu z opraw tych kart, które znajdują się w woluminach, odkwaszeniu oraz ich przepakowaniu w opakowania ochronne.



Fot.12 Na zdjęciach zamieszczono przykłady kart z grupy I, w woluminach i luźne.

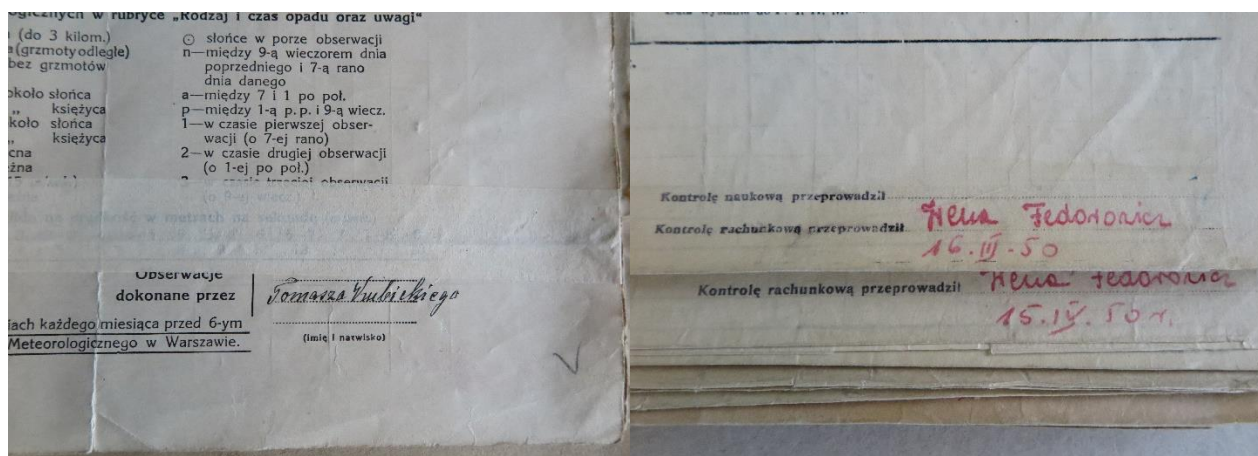
Grupa II

Grupa II to karty, które posiadają pewną ilość zniszczeń mechanicznych, takich jak przedarcia różnej wielkości, pęknięcia papieru, uszkodzenia krawędzi kart. W dużej mierze wynikają one z osłabienia wytrzymałości mechanicznej papieru. Te karty wymagały będą wzmocnienia brzegów, podklejenia przedarć, niejednokrotnie wzmacniania większego obszaru papieru, w przypadku papierów szczególnie kruchych i łamliwych.



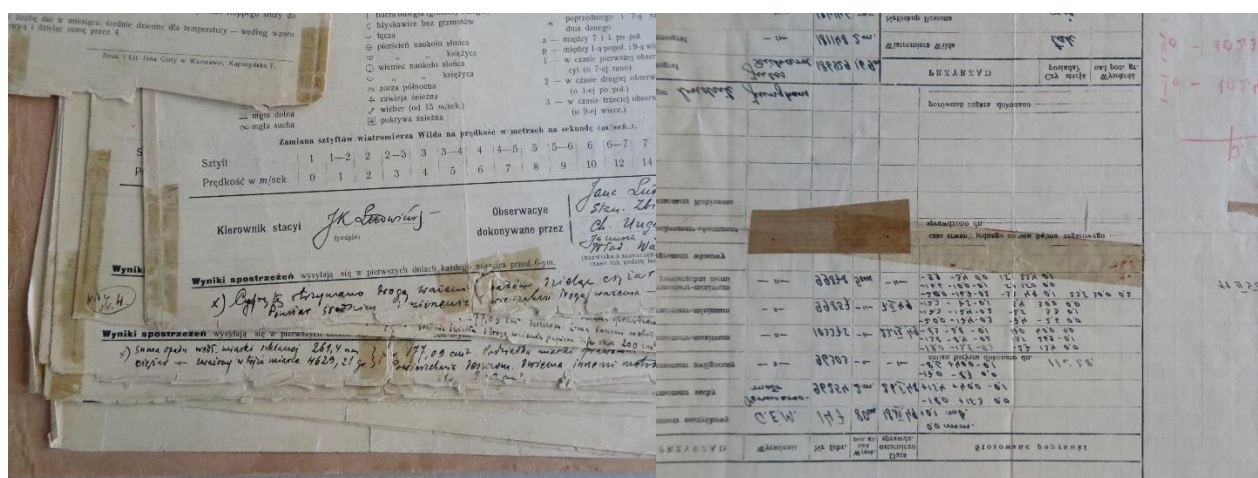
Fot.13 Przedarcia kart i uszkodzenia krawędzi kart z grupy II

W grupie tej są również karty, których dawne naprawy zostały przeprowadzone w sposób, który nie wymaga obecnie ich usuwania lub poprawiania, które nie powodują uszkodzeń papieru lub nie utrudniają dalszych napraw. Takie naprawy mogą być pozostawione, o ile nie zakrywają wpisu danych (mogą częściowo zasłaniać jedynie część drukowaną arkuszy) lub zostały wykonane materiałem niezasłaniającym zapisu, takim jak bibułka.



Fot.14 Naprawy papierem zasłaniające częściowo tylko druk i bibułka, z widocznym wpisem

Planowane prace nie mają na celu przeprowadzenia pełnej konserwacji kart, mają skupić się na uczynieniu zapisu. Dlatego też miejsca, które posiadają ślady dawnych napraw, wykonanych taśmami klejącymi, nie muszą być opracowywane w celu usunięcia zaplamienia, o ile ślady po taśmach nie są klejące. Natomiast taśmy typu „scotch” znajdujące się nadal na kartach, należy usunąć.



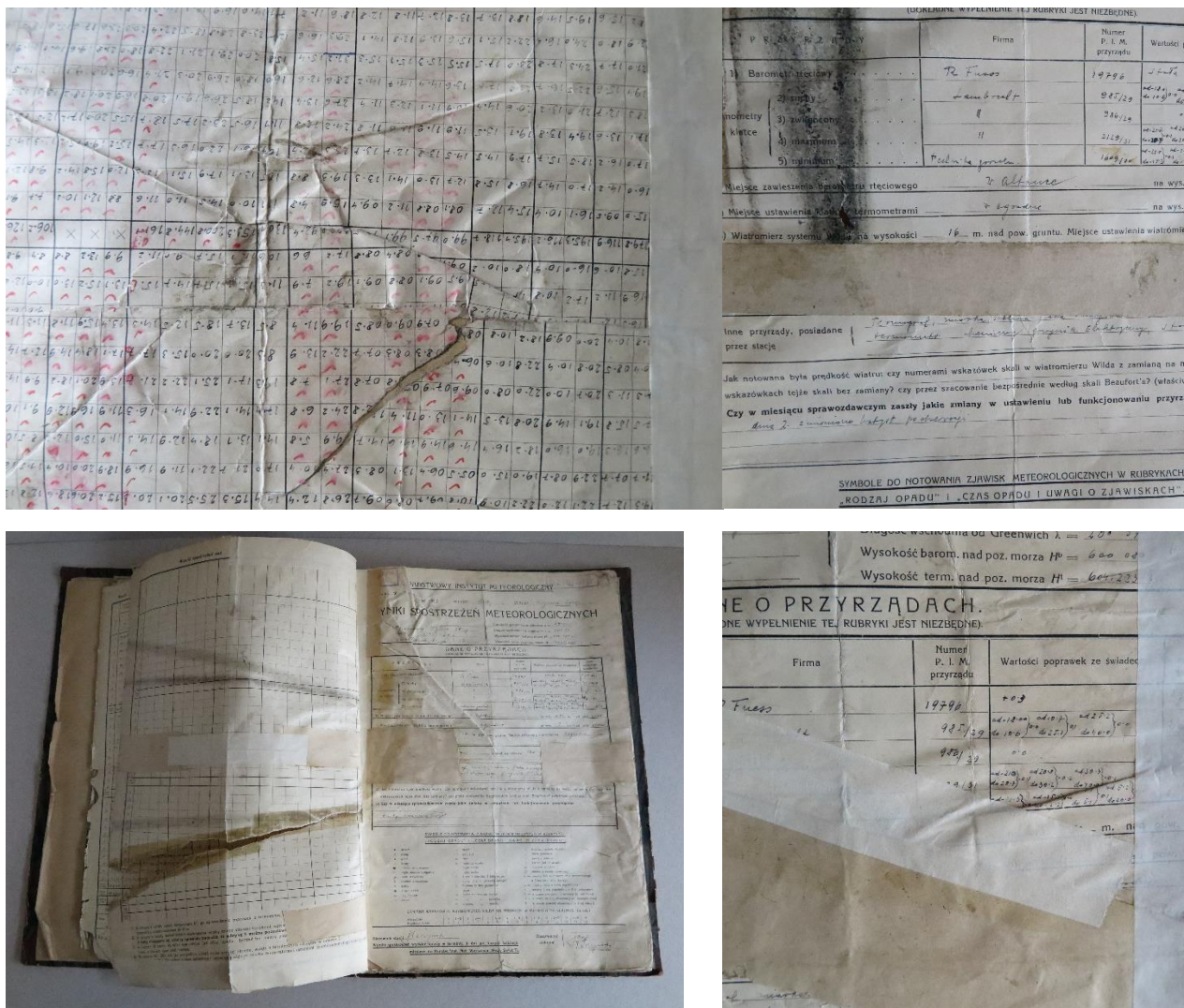
Fot.15 Ślady po taśmach, które mogą pozostać

Fot.16 Taśmy konieczne do usunięcia

Grupa III

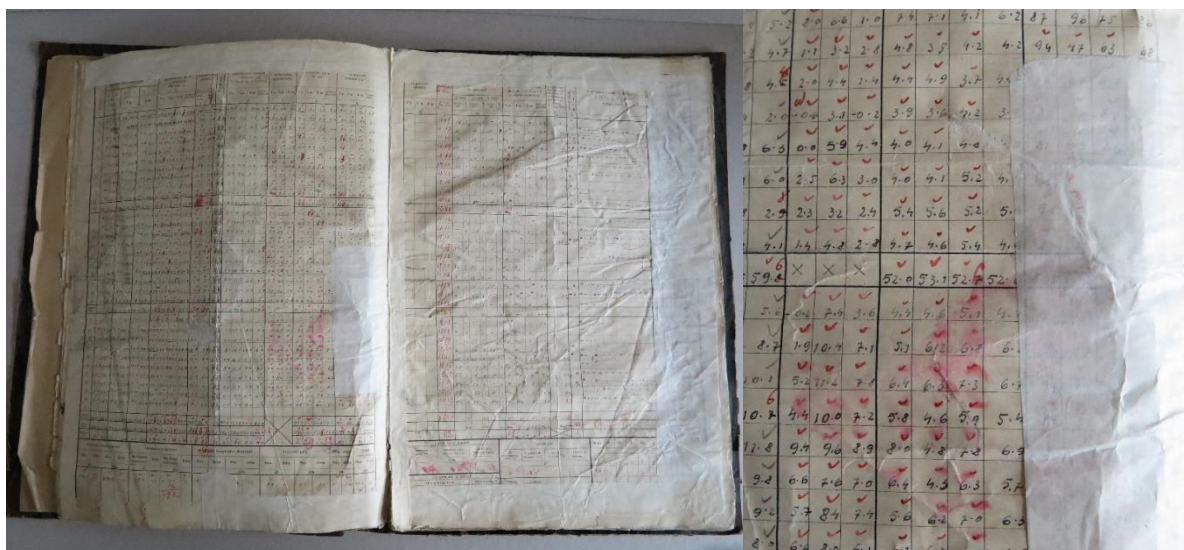
W grupie III znajdują się wszystkie te karty, których naprawa jest najbardziej czasochłonna, o dużym stopniu trudności, niosąca ryzyko utraty danych podczas prac.

Dotyczy to zarówno złego stanu fizycznego łamiącego się, zakwaszonego papieru, o dużych zniszczeniach mechanicznych, który wymaga np. dublażu na nowe podłoże, ale także kart, które posiadają dawne naprawy, wymagające usunięcia. Naprawy te, wykonane różnego rodzaju klejami, papierami i taśmami papierowymi lub taśmami typu „scotch”, często zostały przeprowadzone na kartach z dużymi deformacjami. Dlatego należy je usunąć w celu odsłonięcia zakrytych partii tekstu, również po to, by móc przeprowadzić zabiegi prostowania i właściwej naprawy kart. Niektóre z kart posiadają ślady miejscowych ciemnych zabrudzeń, które należy doczyścić przed podjęciem napraw.

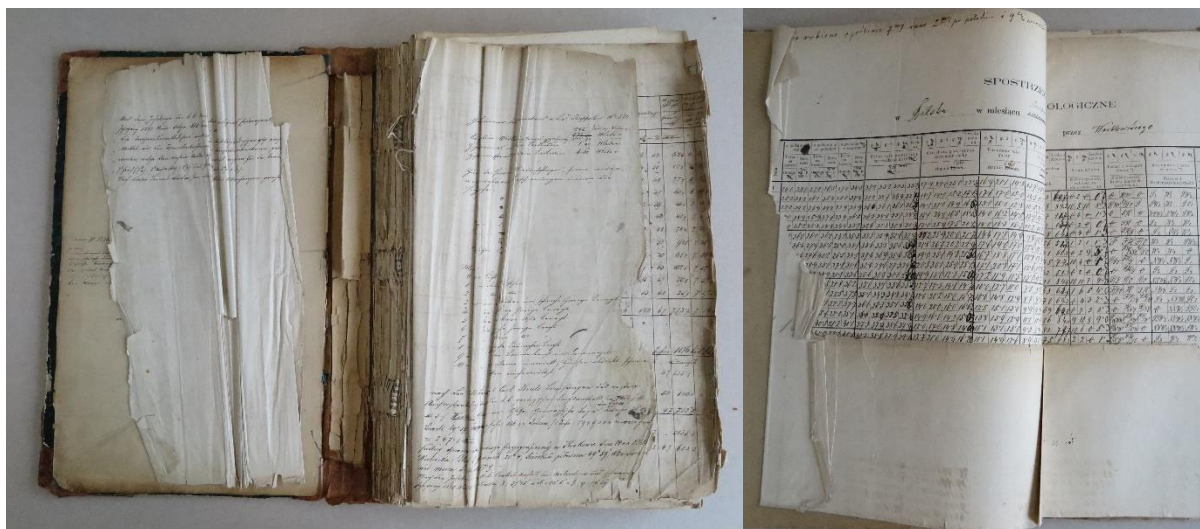


Fot.17 Karty z dawnymi naprawami i deformacjami koniecznymi do usunięcia.

Dodatkową trudność stanowi fakt, że naprawy te często przeprowadzone zostały na kartach zapisanych atramentami wrażliwymi na wodę i rozpuszczalniki. Konieczna zatem będzie kontrola odporności atramentów na wodę i rozpuszczalniki, jak również w przypadku tzw. „płynących” atramentów, zastosowanie preparatów zabezpieczających pismo, przed przeprowadzeniem koniecznych zabiegów na mokro, typu nawilżanie kart czy ich dublaż. Należy jednak podkreślić, że w sytuacjach gdy próby usuwania dawnych napraw grożą zanikaniem tekstu, nie należy ich podejmować.



Fot.18 Deformacje kart z zapisem wykonanym atramentami współczesnymi



Fot.19 Silne deformacje osłabionych kart z grupy III, w woluminach i skoroszytach